

Frigjørende diakoni - mellom samfunnsforandring og tålmodig nærvær

Høsten 2000 leverte jeg min hovedfagsoppgave innenfor helsefag hovedfag, studieretning diakoni. Oppgaven hadde samme tittel som overskriften på denne artikkelen. I det følgende vil jeg kort presentere noen hovedintensjoner i hovedfagsoppgaven.

Oppgaven har en undertittel som jeg også vil nevne innledningsvis; „Pedagogiske utfordringer i den diakonale tjeneste i lys av Freires frigjøringspedagogikk.“

Med denne undertittelen viser jeg noe tydeligere mitt anliggende i oppgaven, nemlig å sette fokus på om pedagogikken kan gi nye redskaper inn i diakonenes arbeidsfelt. Et annet aspekt i oppgaven er også å undersøke om diakonene kanskje allerede har tatt pedagogiske redskaper i bruk bevisst og ubevisst?

Den diakonale fagtradisjonen

Diakonihistorien og diakonal tradisjon har hatt en sterk fokusering på det karitative arbeidet: å lindre nød og lidelse har stått i fokus. Dette er fortsatt det sentrale i den diakonale virksomheten, men i dagens norske menighetsvirkelighet ser forholdene annerledes ut enn tidligere. Hjemmebaserte tjenester har overtatt den medisinske pleien i hjemmene, og også hjemmehjelpsfunksjoner for øvrig er i det vesentlige overtatt av det offentlige. Nødens ansikt er fortsatt mange og lidelsene store. Men diakonens arbeidsområder vender seg mot andre typer nød enn tidligere: ensomheten og mangel på tilhørighet og nettverk, sorgen over alle tap i livet – tap av relasjoner og tap av mål og mening, hverdagskriser og livskriser av ulike slag. I tillegg har diakonien også vendt seg mot utfordringer på det forebyggende plan: hvordan kan man forebygge den nøden som er mest påtrengende i dagens samfunn?

De først diakoniutdannede i Norge hadde en sykepleiefaglig utdanning. Senere ble det også slik at sosionomutdannelsen kunne virke kvalifiserende sammen med diakoniutdannelsen. Etter hvert som forandringene skjedde i velferdssamfunnet, så man at diakonstillingene ute i menighetene endret seg når det gjaldt utfordringer og arbeidsområder, og man åpnet opp for at også personer med pedagogisk bakgrunn kunne ta diakoniutdanning og kvalifisere seg for denne type tjeneste. Jeg regner med at bakgrunnen for å åpne opp for denne nye yrkesgruppen hadde sin begrunnelse nettopp i det aspektet som jeg har nevnt ovenfor – at hjemmebaserte tjenester overtok mange av de oppgavene di-

akonen, diakonissen og menighetssøsteren hadde utført tidligere. Dette gjorde nye typer kompetanse relevant – ikke bare helse- og sosialfaglig, men også pedagogisk.

Kirkens oppgaver knyttet til undervisning har vært lagt inn under prestens og eventuelt kateketens arbeidsfelt, og mange opplever at det har vært forvirrende når personer med pedagogisk bakgrunn har gått inn i diakonal tjeneste. Når dette allikevel har skjedd, opplever jeg at det nettopp er uttrykk for forståelsen av at formidling, læring, motivasjonsarbeid osv. finner sted innenfor alle sammenhenger der mennesker møtes og skal fungere sammen. Men betyr det i neste omgang at alle er pedagoger når de står i relasjoner til andre mennesker hvor de skal prøve å formidle noe?

Diakonen gjør jo dette ofte og mye.

Kan vi si at diakoni er en form for pedagogisk praksis?

Kan vi si at diakonen er pedagog?

Kan vi ved å studere hva diakoner arbeider med og hvordan de arbeider finne ut om dette dreier seg om pedagogisk virksomhet?

For å kunne gjøre et arbeid godt, trenger man de riktige redskapene. Diakonien har hentet sine redskaper i alt vesentlig fra sykepleien og sosialfagene for øvrig, i tillegg til det teologiske fagfeltet. Det har vært arbeidet lite eller ingenting med pedagogisk tenkning inn i diakonal sammenheng.

Selv om jeg i utgangspunktet valgte å stille spørsmål ved om pedagogikkfaget er relevant for diakonien, hadde jeg allerede en positiv opplevelse av at det finnes en viktig sammenheng her. Å drive pedagogisk virksomhet vil si å påvirke mennesker, som i praksis vil si å legge til rette for endring. Læring, oppdragelse, dannelse er begrep som er knyttet til pedagogikken. Er ikke dette også anliggender i diakonien? "Diakoni omtales ofte som praktisk endringsarbeid til beste for mennesker i nød," sier Kjell Nordstokke (Nordstokke 1997:34).

Våren 1999 gav Olav Dalland ut en bok med tittel *Pedagogiske utfordringer for helse- og sosialarbeidere* (Oslo 1999). I denne boken kommer han med en påstand om at "vi er alle pedagoger".

"Hvordan vi velger å møte det hjelpsøkende mennesket blir bestemmende for om dette kan bli et pedagogisk møte med de utviklingsmuligheter dette gir," sier han videre (Dalland 1999:19).

Dette er et spennende utgangspunkt. Her ligger det en tanke om at pedagogikk bør være et fag for alle som skal jobbe i omsorgsrelaterte yrker. Det blir nærliggende å spørre: kan en større bevissthet og mer kunnskap om den pedagogiske funksjonen føre til at diakonene gjør jobben sin enda bedre? Nå er det slik at noen av diakonene allerede har pedagogisk bakgrunn, og det kunne sikkert vært interessant og gjort en undersøkelse for å se om det gjør noen forskjell i den daglige tjenesten i forhold til de som har andre bakgrunner. Det var allikevel ikke dette jeg ønsket å gå inn på i oppgaven.

Oppgavens empiriske materiale

Empirien til oppgaven bygget på erfaringer og refleksjoner fra samtlige soknediakoner i Oslo bispedømme i årene 1986-1998, uten at diakonenes bakgrunn ble gjort til et tema. Etter å ha lest i gjennom ca. 320 rapporter så jeg klare tendenser til at diakonene jobber med pedagogiske utfordringer og jeg fant også tendenser til pedagogisk refleksjon i rapportene. I oppgaven brukte jeg dette materialet som et argument for at diakonalt arbeid også er utøvelse av pedagogisk virksomhet og at pedagogikken er et relevant fagområde for diakonien. I årsrapportene er ikke „pedagogiske utfordringer“ en klassifisering diakonene selv bruker og rapportene er også skrevet med et annet utgangspunkt hvilket kunne svekke gyldigheten av mine funn. Jeg visste at jeg tilla soknediakonene bevisste og ubevisste refleksjoner rundt det de gjorde og prøvde å bære med meg dette som et kritisk aspekt i analysearbeidet.

De pedagogiske utfordringene jeg fant, ble klassifisert, og jeg endte opp med å klassifisere materialet i 8 pedagogiske utfordringer som jeg senere diskuterte i forhold til Paulo Freires pedagogiske teori.

1. å være ny diakon
2. arbeidet med frivillige
3. sjelesorg
4. „diakonien er en holdning og et liv“
5. samarbeid
6. planlegging
7. egenutvikling/egenomsorg
8. direkte om undervisningsoppgaver.

I drøftingene senere i oppgaven fant jeg det praktisk å kutte ned til 5 utfordringer, og punktene 5, 6 og 7 ble knyttet til de andre punktene.

Paulo Freire - hvilken relevans har han for diakonien?

Paulo Freire (1921-1997) var en brasiliansk pedagog. Hans hovedverk er boken *De undertryktes pedagogikk*. Freires teori ble utarbeidet i et samfunn i krise og med utgangspunkt i alfabetisering av voksne landarbeidere. Metoden ble bygget opp i en konkret situasjon hvor fattigdom og lidelse stadig økte i store deler av befolkningen parallelt med at det ikke fantes noen talerør for deres lidelse; de fattige manglet ikke bare nødvendige materielle forutsetninger for en menneskelig tilværelse; de manglet ord for menneskelige rettigheter og manglet mulighet til å tale sin sak overfor myndighetene. Eva Nordland hevder at når Freire kunne hjelpe dem til selv å tale og skrive om det som skjedde, ble de bevisst uretten, og arbeidet for forandring kunne begynne (Innledning i Freire 1999:14).

I innledningen til *De undertryktes pedagogikk* skriver Eva Nordland mer om dette, og jeg vil nevne noen av hennes poeng her for å vise hvorfor Freires teori kan være aktuell i „den rike verden“ i vår tid.

Dessverre er det slik at vi kan finne undertrykkelse av grupper av mennesker i vår vestlige verden også. Mennesker blir plassert utenfor fordi de har problemer med språk, arbeid, hudfarge, helse, alder osv. Vi finner en klar tendens i vårt samfunn til å rangere, gradere, stigmatisere, sette folk i båser – og frata andre deres rettigheter. Paulo Freire snakket om „taushetens kultur.“ Han snakket om at de fattige landarbeiderne i Brasil ikke hadde ord for sine rettigheter. Våre samfunn har funnet sine egne metoder for å organisere en taus kultur. Det er mange grupper i våre vestlige samfunn også som mangler ord for sine rettigheter og vet at de er tapere.

Freires pedagogikk er aktuell for de fleste av oss. I et klatresamfunn blir mennesket raskt „tingliggjort“ ved å bli betraktet som forbruker, kjøper, kunder, bruker – vi programmeres til å passe inn i systemets logikk. På denne måten låses vi fast i vår hjemlige „tause“ kultur.

Kanskje er vi ikke lenger subjekt i våre egne liv?

Disse betraktningene retter viktige spørsmål til oss: Får barna og de unge den skolegang de trenger for å bli selvstendige, kritiske og skapende mennesker som forbereder seg til å bygge

opp det gode samfunn og rette opp "feilene fra i går"? Eller er det kanskje slik at også de som "vil frem i verden" og ser gode muligheter til fremgang, bøyer seg for det systemet som skaper de store forskjellene i verden, en verden der 40.000 barn dør av sult hver dag, som et "statistisk forventet faktum." Slik spør Eva Nordland med tanke på skolen og det som skjer der.

Jeg ønsker å rette spørsmålet videre til kirken. Oppmuntrer kirken den enkelte til å få være subjekt i sitt eget liv, til å utvikle bevissthet om medmenneskelig ansvar og evne til å delta, til en dialog mellom likeverdige parter, til å bygge opp likeverdige fellesskap mellom "lek og lærd"? Er kirken med på å gi støtte til selvspekt hos den enkelte og respekt for medmennesker, noe som er selve oppskriften hos Freire.

Hans hovedanliggende er nettopp at mennesket har en særlig oppgave og spesielle forutsetninger for å utvikle evne til omsorg og omtanke. Våre muligheter er der, men hvert menneske trenger lang tid til forberedelse (Nordland i Freire 1999:17).

Læring skjer ikke bare i skolen. Læring skjer overalt i samfunnet, og i stor grad innenfor kirken. Systemet for læring er ikke nøytralt. Det virker enten som et redskap for å integrere den yngre generasjon i et bestående system og tilpasse dem til dette systemet, eller som oppdragelse til selvstendighet, til å stille seg kritiske og skapende overfor virkeligheten, oppdage at en kan delta i omforming av eget miljø og dermed være med på å utvikle det samfunn de etter hvert skal ta ansvar for.

Han (Freire) gir et redskap til å drive vekk de lag av usannhet vi ofte bærer med oss, så vi kan se oss selv og hverandre. Og kanskje klare å møtes. Det å virkelig møte andre på et dypt plan er noe av det vanskeligste vi kan gi oss i kast med. Det krever åpenhet, men først og fremst nærvær. Vi må virkelig være der og ta imot det som er. Våge å leve i øyeblikket, uten sikkerhetsnett (Norderhaug 1999:7-8).

Freires utfordring til pedagogen er at all undervisning må starte i det som den lærende selv opplever som problemet. Med dette utgangspunktet vil så den lærende sammen med pedagogen kunne bevege seg videre. Det betyr at pedagogen både kan utfordre

og inspirere den lærende til stadig å utvide sine ambisjoner (Dalland 1999:178).

Ut ifra denne pedagogiske tenkningen ser vi tydelig hvor viktig det blir at undervisningen frigjør den enkeltes ressurser. Målet med en slik frigjøring er at det enkelte menneske får mot til å ta ansvar for sitt eget liv, til å handle og styre sin egen utvikling. Mitt anliggende i oppgaven ble å se på om Freires frigjøringspedagogikk kan være med å belyse det diakonale feltet slik at diakonien også kan bli frigjørende i Freires forstand.

Diakoni som praktisk endringsarbeid

Mitt anliggende om å knytte sammen diakoni og pedagogikk kan relateres til det Kjell Nordstokke sier om at diakoni er endringspraksis (Nordstokke 1997:34-35). Dersom diakoni kan beskrives som *praktisk endringsarbeid til beste for mennesker i nød* vil det være sannsynlig at diakonien kan hente nyttige, faglige innspill fra pedagogikken - som også dreier seg om endring. *Å drive pedagogisk aktivitet vil si å påvirke mennesker, og å påvirke vil si å endre.* Gjennom målrettede handlinger som oppdragelse, undervisning, læring, veiledning og omsorg søker pedagogen å endre menneskelig aktivitet. *Ethvert ønske om endring forblir kun et ønske dersom det ikke fører til handling.*

I oppgaven min fokuserte jeg på Paulo Freire og hans frigjørende pedagogikk, men jeg kunne sikkert funnet relevante perspektiv hos andre pedagoger også. Når jeg valgte å bruke Freire var det fordi hans teori om frigjørende pedagogikk handler så mye om endring og håp - begreper jeg opplever som svært sentrale i den diakonale sammenhengen. Freires grunnleggende tese dreier seg nettopp om endring; at menneskets sentrale mål er å søke et rikere menneskeverd gjennom *frigjørende handling*.

Veldedighetsdiakoni eller frigjørende diakoni

Diakonien har ofte fått preg av veldedighet, dvs. at den som har mye gir til den som intet har. Denne formen for diakoni setter et skille mellom "de" og "vi", mellom ham/henne og meg. Den er i sitt vesen umyndiggjørende og kontrollerende, og den skaper avhengighet og passivitet. Denne formen for diakoni er ikke frigjørende, skaper ikke prosess. "Den andre" blir gjort til en passiv mottaker istedenfor en aktiv deltaker i samhandlingen. Diakonien er å skape uavhengighet. Mennesker skal utfor-

dres til å ta livet sitt i egne hender og forme sine egne livsforhold. Mennesker må utfordres til å gjøre sine egne valg.

Diakoni kan omtales som praktisk endringsarbeid til beste for mennesker i nød. Å drive pedagogisk aktivitet vil si å påvirke mennesker, det vil si å legge til rette for endring. Diakoni må derfor kunne betraktes som en form for pedagogisk praksis. Gjennom målrettet handling ønsker diakonen at krefter og ressurser skal frigjøres hos den enkelte, slik at han eller hun får endret sin vanskelige situasjon til det bedre.

Diakoni vil endring – den vil bryte vei ut av håpløshet, undertrykkelse og nød. Guds fornyende kraft, som diakonien uttrykker i handling, gjelder på alle livets områder. Den må også gjelde de sosiale, økonomiske og kulturelle dimensjonene ved menneskets liv i samfunnet. Skal en diakonal endringsprosess komme igang, må den diakonale tjenesten utformes slik at de undertrykte og utstøtte får være aktører på egne premisser. Ingen trosuttrykk skal diskvalifiseres eller bringes til taushet fordi de ikke passer med hvordan jeg har lært å tenke om tro. I diakoniens landskap er det viktig at vi i enda større grad lærer å regne med dem som innsatsen gjelder, med deres "empowerment", deres myndige medvirken, som en avgjørende forutsetning for at forandring skal kunne finne sted på veien til en ny livssituasjon.

Kan empowerment, myndiggjøring, være det som knytter samfunnsforandring og tålmodig nærvær sammen i den diakonale praksis? I artikkelens overskrift brukte jeg samfunnsforandring som beskrivelse av den ene ytterligheten innen diakonal praksis. Diakonal handling som skaper endring inn i en samfunnsstruktur og som roper høyt opp om urett og urettferdighet slik at det skjer noe på samfunnsnivå, kan betraktes som samfunnsforandrende. Tålmodig nærvær er et bilde på den andre ytterligheten hvor samværet, fellesskapet i det sjelesørgiske rom eller i et hvilket som helst rom hvor det er fellesskap mellom mennesker i respekt og ydmykhet som står i fokus. I mellom disse to ytterpunkter av diakonal praksis finnes det alle varianter, men når jeg nå har arbeidet med soknediakonenes årsrapporter i lys av Freires frigjøringspedagogikk blir jeg opptatt av om det er myndiggjørings-perspektivet som kan holdes fram som det frigjørende. Tendensen i soknediakonenes utsagn understreker at diakonen selv ikke graderer sitt arbeid som om noe skulle være viktigere enn noe annet. Soknediakonene synes å gå inn i arbeid

med et klarere samfunnsforandrende perspektiv med like stor åpenhet som de gjør inn i det tålmodige nærværet og omvendt. De ulike handlingsarenaene krever ulike engasjement av diakonene, krever at de bruker ulike sider av seg selv. Men felles for dem er dialogen. Selv på barrikadene må man være i dialog med den som lytter, ellers vil ikke budskapet få noen effekt. I det tålmodige nærværet som kanskje til og med kan være et taust nærvær kreves dialog – den lyttende, aksepterende, favnende holdningen som er åpen for hva den andre vil presentere av seg selv og hva han eller hun venter tilbake.

Empowerment som diakonal metode

Empowerment er både en metode og et mål. Det dreier seg på samme tid om innsatsen for å reise "svake og utslåtte" opp, og å bistå dem slik at de myndiggjøres til respekt og en plass i samfunnet. Det er jo det den diakonale praksis skal dreie seg om – å gi hjelp til selvhjelp. Oslodiakonenes utsagn fortalte meg noe om at de ønsker at mennesker skal være deltakere og ikke passive mottakere, at hjelpen ikke skal være noe man trer ned over hodet på den man skal hjelpe. Diakonene fortalte mye om sine forventninger til sine medmennesker som medarbeidere, som frivillige, som viktige ressurspersoner... Ethvert menneske har i utgangspunktet ressurser som gjør at det kan være en medaktør på veien ut av lidelse og nød. Det er også en skarp kontrast til det kristne menneskesynet at et menneske reduseres til en klient eller en passiv mottaker.

Diakonien er i stadig forandring fordi samfunnet er i endring kontinuerlig, og den utfordres derfor til stadig å tenke nytt. Kanskje skal vi ta på alvor at det pedagogiske fagfeltet kan gi nye, viktige innspill slik at kirken kan bli enda bedre i utøvelsen av sin diakonale tjeneste?

Litteratur:

- Dalland, Olav. *Pedagogiske utfordringer for helse- og sosialarbeidere*. Oslo 1999. Universitetsforlaget
- Freire, Paulo. *De undertryktes pedagogikk*. Oslo 1999. Ad Notam Gyldendal.
- Norderhaug, Lisbet. *Taushetens kultur. Om makt, flyktninger og frigjørende pedagogikk*. Oslo 1999. Kulturbro Forlag AS.
- Nordstokke, Kjell. *Diakoni. troens tjeneste i verden*. Oslo 1997.
- Den Norske Misjonsallianse.